

УДК 343.98

Сучасні тенденції та європейський вектор розвитку судової експертизи і криміналістики в умовах війни

Віктор Шевчук

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

У публікації досліджуються окремі питання аналізу сучасних тенденцій розвитку судової експертизи та криміналістики, їх ролі у кримінальному судочинстві в умовах війни. Висвітлено вплив євроінтеграційних процесів на формування криміналістичних знань та їх застосування під час розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень в умовах воєнного стану з урахуванням міжнародних стандартів. Розглянуто поняття і напрями використання європейських і міжнародних стандартів у судово-експертній, слідчій та судовій діяльності. Виокремлено та акцентовано увагу на найбільш актуальних тенденціях європейського вектору розвитку судової експертизи і криміналістики в сучасних умовах війни.

Ключові слова: кримінальне провадження; судова експертиза; криміналістичні інновації; стандарти судового провадження; криміналістика; спеціальні знання; збирання доказів.

Modern trends and the European vector of the development of forensic examination and criminalistics in the conditions of war

Viktor Shevchuk

The publication examines separate issues of analysis of modern trends in the development of criminalistics and forensic examination, their role in criminal justice in wartime conditions. The impact of European integration processes on the formation of criminalistic knowledge and its application during the investigation and trial of criminal proceedings under martial law, taking into account international standards, is highlighted. The concepts and directions of using European and international standards in forensic, investigative and judicial activities are considered. The most relevant trends of the European vector of development of forensic examination and criminalistics in modern conditions of war are singled out and emphasized. Keywords: criminal proceedings; forensic examination; criminalistic innovations; international standards; criminalistics; specialized knowledge; collection of evidence.

У сучасних умовах війни, цифровізації та євроінтеграції суспільства відбувається процес перезавантаження криміналістики і судових наук, пов'язаний передусім із появою нових викликів, які постали перед системою кримінальної юстиції та необхідністю вирішення нових завдань в умовах воєнного стану [1, с. 897]. Очевидно, що за таких обставин виникає потреба у формуванні криміналістичних і спеціальних знань відповідно до потреб сучасної практики правозастосування та впровадження міжнародних стандартів [2, с. 66—70]. До того ж у таких умовах підготовка майбутніх правників і судових експертів має враховувати сучасні тенденції розвитку науки, правозастосовної практики і завдання адаптації криміналістичних і спеціальних знань до умов війни, цифрових технологій та реформування вітчизняного законодавства до стандартів Європейського Союзу (далі — ЄС).

Європейський курс розвитку вітчизняної юридичної науки, криміналістики та судової експертизи демонструє у певному сенсі універсальний приклад реалізації кримінально-правової, кримінально-процесуальної та криміналістичної політики України. Така політика ґрунтується на міжнародних стандартах захисту прав і свобод людини та громадянина й демократичних засадах розвитку держави [3, с. 593—596]. Прагнення України успішно реформувати судочинство та досудове розслідування, імплементувати прийняті міжнародною спільнотою засади, принципи та методологію діяльності слідчих, прокурорів, суддів, судових експертів вимагають передусім дотримання міжнародних стандартів функціонування певного правового інституту, розуміння обов'язків, які держава повинна взяти на себе та гарантувати суспільству їх ефективне виконання [4].

Поміж чинників, що визначають пріоритетні напрями розвитку криміналістики та судової експертизи, є впровадження в Україні воєнного стану в результаті повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. Це вплинуло на всі сфери життєдіяльності нашої держави, зокрема на діяльність органів кримінальної юстиції. Російські окупаційні війська, порушуючи норми міжнародного гуманітарного права, закони та звичаї ведення війни, завдають ударів по критичній інфраструктурі та житлу цивільного населення, вчиняють масові вбивства мирних людей, гвалтування жінок і дітей, мародерство [5, с. 250—264]. Крім жакхливих руйнувань цивільних об'єктів і вбивств мирного населення, агресор пошкоджує енергетичну інфраструктуру та природоохоронну мережу України, завдаючи значних збитків нашої державі.

На сьогодні одним із головних завдань України є відсіч російській збройній агресії та поновлення порушених прав і свобод українських громадян, а також забезпечення принципу невідворотності відповідальності винних осіб у вчиненні злочинів, пов'язаних із вторгненням російських загарбників на терени нашої країни. За таких обставин для судового розгляду таких воєнних злочинів (як для судів України, так і будь-якого міжнародного суду) основоположним буде не лише виявлення, збирання

та документування доказів воєнних злочинів, а й визначення причинно-наслідкового зв'язку між діями країни-агресорки та наслідками, що настали, тобто заподіяною шкодою [6, с. 59].

Сьогодні в умовах воєнного стану особливої значимості набуває врахування основних тенденцій розвитку криміналістики та судової експертизи та їх вплив на особливості формування криміналістичних і спеціальних знань для вирішення завдань у сучасних реаліях [7, с. 6—7]. Варто зауважити, що тенденції розвитку криміналістики та судової експертизи залежать від різних чинників, поміж яких особливого значення набувають: 1) інтеграційні процеси та міждисциплінарний характер досліджень; вплив науково-технічного прогресу; 2) проблеми формалізації наукових знань; 3) поглиблення процесів технологізації наукових досліджень та процесу кримінального провадження; 4) запровадження сучасних цифрових технологій (штучного інтелекту, далі — *ШІ*; *OSINT* та ін.) та цифровізації кримінального провадження; 5) посилення суперечностей у взаємодії науки та практики; 6) активізація практичної спрямованості криміналістичних досліджень; 7) виклики та сучасні глобальні загрози суспільству.

За таких умов виникає необхідність формування криміналістичних і спеціальних знань відповідно до сучасних потреб правозастосовної практики та європейських стандартів кримінального судочинства [6, с. 59]. Тому сьогодні необхідно враховувати тенденції розвитку науки і завдання адаптації криміналістичних знань до умов війни, цифрових технологій та реформування вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів і стандартів ЄС.

Вбачається, що в сучасних умовах воєнного стану криміналістиці притаманні такі риси: 1) розширення меж впливу криміналістики; 2) технологізація та інформатизація криміналістики; 3) уніфікація криміналістичних знань; 4) пріоритезація розслідування кримінальних правопорушень; 5) цифровізація та технологізація криміналістики і судової експертизи, запровадження інновацій та активне застосування технологій штучного інтелекту та ін. Однією з визначальних тенденцій криміналістики в реаліях сьогодення є трансформація та розширення її предмета, що обумовлено прагненням науки до змінення об'єктів, які вона вивчає. Водночас, на наш погляд, важливо зауважити, що трансформація криміналістичних знань, розширення предмета криміналістики та застосування криміналістичних рекомендацій у всіх сферах судочинства не призводить до появи нових об'єктів, які вивчає криміналістика. Адже об'єктами криміналістики залишаються, з одного боку, злочинність і кримінальні правопорушення, а з іншого — досудове розслідування, судовий розгляд і криміналістична профілактика сучасної злочинності [7, с. 62—63]. Трансформується злочинність — змінюються завдання криміналістики.

Вбачається, що трансформація злочинності в Україні під час війни значно вплинули на зміну пріоритетів завдань криміналістики, судової експертизи та особливості формування криміналістичних і спеціальних

знань в умовах воєнного стану, процесів цифровізації та європеїзації суспільства. Перед криміналістикою і судовою експертизою постають нові завдання, що обумовлені виликами сучасності.

Завдання криміналістики визначаються її соціальною функцією — сприяти своїми прийомами, методами і засобами протидії сучасній злочинності [8, с. 20—40]. На сьогодні завдання криміналістики залежно від теоретико-пізнавальних і прикладних проблем можна поділити на три рівні: 1) спрямовані на удосконалення теоретико-методологічних засад криміналістики, формування та розвитку загальної теорії криміналістики; 2) спрямовані на вдосконалення правозастосовної практики, тобто науково-практичні розробки для розвитку теорії криміналістики і для практики правозастосування із врахуванням сучасних реалій сьогодення; 3) спрямовані на розроблення та впровадження криміналістичних інновацій у практику, а також удосконалення стратегії протидії злочинності засобами криміналістики. Йдеться про формування та необхідність розроблення нових напрямів у криміналістиці, зокрема, криміналістичної інноватики, стратегії криміналістики, цифрової, ядерної, судово-медичної криміналістики та ін. [9, с. 26—31]. Сьогодні ці напрями досліджень є стратегічними напрямками наукових досліджень у сучасній криміналістиці.

В Україні криміналістика і судова експертиза обрали європейський вектор розвитку. Європейські підходи виявляються також у застосуванні стандартів доказування під час кримінального провадження [10]. Поміж них виокремлюють європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства різних рівнів: стандарти досудового розслідування, стандарти судового розгляду, стандарти судової експертизи [11] тощо. Наприклад, європейські стандарти судової експертизи — це сукупність принципів і рекомендацій, розроблених інституціями Ради Європи (зокрема, Європейської комісії з ефективності правосуддя, Консультативною радою європейських суддів та ін.) й Організації Об'єднаних Націй, які мають на меті забезпечення незалежності, компетентності, неупередженості експертів, дотримання прав людини та ефективності судових процесів, зокрема вимоги до обґрунтованості висновків, розумних строків і гармонізації національного законодавства, особливо в контексті кримінальних проваджень і міжнародної правової допомоги.

Україна впроваджує європейські стандарти судових експертиз через: а) модифікацію національного законодавства (Кримінального та Цивільного процесуальних кодексів України), враховуючи практику Європейського суду з прав людини; б) створення інституційних механізмів (державні реєстри геномної інформації); в) залучення міжнародних проектів (ЄС, USAID) для підтримки реформ у сфері юстиції. Ці стандарти стосуються не лише криміналістичних, а й інших видів експертиз (медичних, економічних, психологічних тощо).

Судова експертиза в контексті євроінтеграції України передбачає гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами

(директивами ЄС), підвищення незалежності та об'єктивності експертів, розвиток міжнародної співпраці у кримінальних провадженнях, впровадження новітніх технологій і методів у воєний час та період повоєнного відновлення, а також посилення ролі та значення судової експертизи у забезпеченні верховенства права та правосуддя згідно з вимогами ЄС. Це процес трансформації, спрямований на створення сучасної та ефективною системи криміналістичного експертного забезпечення, здатної відповідати вимогам європейської правової спільноти [12].

Ключові напрями впровадження європейських стандартів судових експертиз: 1) удосконалення нормативно-правової бази і гармонізація вітчизняного законодавства до стандартів ЄС; 2) незалежність судових експертів, підвищення їх кваліфікації, забезпечення якості й об'єктивності судових експертиз; 3) розширення міжнародного співробітництва і активна взаємодія із європейськими експертними інституціями (*ENFSI*, *Eurojust*, *Europol*) для обміну досвідом, доступу до баз даних, спільного розслідування міжнародних злочинів; 4) інновації та технологізація проведення судових експертиз та експертних досліджень, впровадження сучасних технологій (ШІ, блокчейн-технологій, ДНК-аналізу, дослідження цифрових слідів та ін.); 5) підвищення ролі та можливостей судової експертизи у документуванні та розслідуванні воєних злочинів та вирішення завдань повоєного відновлення.

Отже, криміналістика та судова експертиза, інтегруючи сучасні досягнення науки й техніки, нині спрямовує свій науковий потенціал на створення ефективної системи криміналістичних засобів, прийомів і технологій, застосування яких покликано розв'язати складні практичні завдання, поміж яких осо-бливого значення набувають можливості застосування криміналістичних знань, впровадження міжнародних і європейських стандартів у підвищенні ефективності протидії злочинності в реаліях сьогодення. Вирішення цих завдань передбачає створення відповідного механізму та ефективної системи протидії злочинності, реформування вітчизняного законодавства до стандартів ЄС, вжиття невідкладних заходів, спрямованих на удосконалення слідчої, експертної та судової практики.

Перелік посилань

1. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Modern criminalistics in the conditions of war: problems of adaptation and reload. *Modern research in world science* : Proceedings of the 5th International scientific and practical conference (August 7—9, 2022). Lviv, 2022. Pp. 896—903. URL: <https://sci-conf.com.ua/v-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-in-world-science-7-9-08-2022-lviv-ukrayina-arhiv/>) (дата звернення: 01.12.2025).
2. Шепітько В. Ю. Міжнародні стандарти, слідчі технології та методи розслідування воєнних злочинів. *III Наукові читання пам'яті Ганса*

- Гросса : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 08.12.2023). Чернівці, 2023. С. 66—70.
3. Агапова О. Європейська інтеграція у сфері юстиції України: основні напрями реформування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 593—596. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-5/147 (дата звернення: 01.12.2025).
 4. Впровадження в Україні міжнародних стандартів прав людини (за-гальнотеоретичні, методологічні та прикладні аспекти) : монографія / за ред. П. М. Рабінович, С. П. Добрянський, В. Т. Нор та ін. Львів, 2023. 271 с. URL: <https://www.academia.edu/115559875/> (дата звернення: 01.12.2025).
 5. Shevchuk V. Tasks of criminalistics in the conditions of military threats and digital technologies. *Yearbook of Ukrainian law*. 2024. № 16. Pp. 250—264. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/20607> (дата звернення: 01.12.2025).
 6. Шепітько В. Ю., Авдєєва Г. К., Шевчук В. М. та ін. Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці й судовій експертизі : монографія / за заг. ред. В. Ю. Шепітька. Харків, 2024. 208 с. URL: <https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2025/01/Монографія-Криміналістів-2024.pdf> (дата звернення: 01.12.2025).
 7. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків, 2021. 448 с.
 8. Шевчук В. М. Криміналістична інноватика: поняття, функції, завдання та перспективи досліджень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 20—40. С. 21. DOI: 10.32353/khrife.2.2020.02 (дата звернення: 01.12.2025).
 9. Шепітько В. Ю. Тенденції та нові завдання криміналістики в умовах війни. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : мат.-ли міжвідом. наук.-практ. круглого столу. (Київ, 21.11.2024). Київ, 2024. С. 26—31. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core> (дата звернення: 01.12.2025).
 10. Костюченко О., Ахтирська Н. Міжнародні стандарти правової регламентації судової експертизи та їх впровадження в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2022. № 122 (3). Рр. 31—40. DOI: 10.17721/1728-2195/2022/3.122-6 (дата звернення: 01.12.2025).
 11. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/eu_standarts_book_web-1.pdf (дата звернення: 01.12.2025).
 12. Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану : монографія / редкол.: В. А. Журавель, Н. С. Кузнецова, О. М. Бандурка та ін. Харків, 2023. С. 491—503.